

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

Розглядаються особливості формування та основні тенденції розвитку сучасного конкурентного середовища в Україні. Визначаються умови для ефективного функціонування реального конкурентного простору.

Ключові слова: економічні інтереси, конкуренція, конкурентне середовище.

Постановка проблеми. Актуальність аналізу тенденцій формування конкурентного середовища в Україні пояснюється насамперед тими демократичними змінами, які відбуваються в сучасній Україні. Трансформація української економіки неможлива без формування цивілізованого й ефективного конкурентного середовища. Поглиблення конкуренції є генетичною ознакою будь-якої економіки, яка розвивається в ринковому руслі. Особливо це стосується перехідної економіки, в якій тільки починає працювати конкурентний механізм.

Орієнтація України на вступ до Світової організації торгівлі та Європейського Союзу змушують по-сучасному придивитись до проблем конкурентоспроможності як української економіки взагалі, так і окремих галузей економіки, зокрема. Крім того, глобалізація економіки з часом призведе до уніфікації конкурентних принципів у всіх національних економіках. Тому проблема формування цивілізованого й ефективного конкурентного середовища в Україні має як теоретичне, так і практичне значення.

Постановка завдання. Основною метою даної статті є аналіз загальної еволюції конкурентного середовища в Україні та основних тенденцій його формування і розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Теорія конкуренції - важливий компонент економічної теорії, яка розвивається від простого до складного. Адам Сміт сформував абсолютну перевагу, що стало першоосновою теорії порівняльних переваг: країна може експортувати такі товари, витрати на виробництво яких у неї нижчі, ніж у інших країн. Давид Рікардо розгорнув цю думку і доповів її у вигляді концепції відносних переваг: ринковий механізм спрямовує ресурси країни туди, де вони найбільш продуктивні. Д. Рікардо також стверджував, що в основі торгівлі знаходяться відмінності в продуктивності праці в різних країнах. М. Портер вважає, що сучасні варіанти концепції Рікардо ґрунтуються лише на єдиному факторі праці. Згідно з цими теоріями, національні економічні системи розрізняються тим, яку кількість праці необхідно витратити на

виготовлення товару (Дорнбуш, Самуельсон, Фішер).

Спіраючись на ці ідеї, Хеншер і Олін розробили варіант теорії, відповідно до якої всі країни мають майже однакову технологію, але різною мірою користуються основними виробничими ресурсами (земля, капітал, праця). Цю ідею Олін проголосив у 1933 р., хоча спрощеність ресурсного підходу була перевагою лише на початку дослідження. Ця теорія не враховувала можливість динамічного пересування кваліфікованої і продуктивної робочої сили, загальні масштаби національної економіки, розподіл товарів по ринках збуту, сучасні форми інвестиційного процесу.

Марксистська теорія виходила з того, що вирішальними факторами монополізації ринків є концентрація виробництва і фінансовий контроль. При цьому не враховувалися протилежні тенденції до деконцентрації, диверсифікації, до посилення конкуренції на фінансових ринках.

Протягом тривалого періоду, з кінця 20-х років, у колишньому СРСР послідовно створювалася система промислового виробництва, що виключала "дублювання". З урахуванням транспортних, ресурсних і оборонних обмежень підприємства створювалися максимально крупними і спеціалізованими. Унаслідок цього рівень концентрації промислового виробництва став найвищим у світі - в декілька разів вищий, ніж у Західній Європі. Кожен вид продукції у країні (або регіоні) випускався одним або двома виробниками, які вже за виробничо-технологічними причинами є монополістами.

Така система здійснювала певну економічну ефективність завдяки таким умовам:

по-перше, якщо підприємство було "фабрикою", тобто працювало в замкненій системі машин (в умовах сучасної інфраструктури таких підприємств майже не лишилось);

по-друге, якщо є безпосередня рушійна сила виробництва, яка заміщує конкуренцію: такою в СРСР був директивний план, який підтримувався матеріальним і моральним стимулюванням (починаючи з середини 60-х років практика довела

послаблення цієї сили): по-третє, якщо держава здійснює жорсткий контроль над підприємствами, не дозволяючи їм економічно реалізувати своє фактичне монополіне становище, а саме: піднімати ЦІНІ": скорочувати обсяг виробництва, зменшувати витрати за рахунок якості продукції.

Уся ця спадщина призвела до того, що існуюча технологічна монополія в умовах відмови від директивного плану означає втрату рушійної сили виробництва без заміни її конкуренцією. А відмова від державного контролю над підприємствами-монополістами означає не перехід від монополії до конкуренції, а повну свободу рук монополістам для таких видів діяльності, як підвищення цін, скорочення виробництва, погіршення якості тощо.

Отже, для переходу від системи централізованого господарства до ринку необхідно було насамперед подолати технологічну монополію крупних підприємств. Теоретично до цього ведуть 3 шляхи:

1) шлях швидкої лібералізації (знявши усі види обмежень з боку держави, надавши можливість конкурентному ринку сформуватись самому в ході стихійного переливу капіталу між галузями, довільного перепрофілювання виробництва, об'єднань тощо). Як показала практика - це досить довгий шлях, який не гарантував того, що в результаті переможе конкуренція, а не монополія.

2) лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків (при збереженні державного регулювання і підтримки підприємств). У цій ситуації внутрішні монополісти опиняються в умовах гострої міжнародної конкуренції. Проте такий шлях передбачає конкурентоспроможність вітчизняних підприємств;

3) формування конкурентного середовища (використовувати як економічні, так і адміністративні методи державного управління, цілеспрямовано створювати конкурентне середовище в усіх сферах, секторах і галузях економіки). Для цього використовуються різноманітні засоби: поділ крупних підприємств, пряме інвестування, цільові кредити, податкові пільги, залучення іноземних продавців та інвесторів. Механізм конкуренції зробить зайвим подальше пряме державне втручання.

Практика українських реформ, також умови дореформеної української економіки (коли важелі економічної влади сконцентровані у держави, а більшість підприємств неконкурентоспроможні на світових ринках) доводять, що найбільш раціональний, швидкий і безболісний третій шлях. Проте фактично ринкові реформи в Україні були зведені до спроб узгодити перший і другий шлях. Чому ж не був обраний більш безпечний і раціональний шлях переходу від централізованої

системи до ринкової ?

Ще в 80-х рр. у колишньому СРСР склались потужні сили, що були зацікавлені в збереженні монополічного становища підприємств, а не зацікавлені в ринковій конкуренції. Вони вважали, що ліквідація державного контролю дасть їм можливість самостійно монополічно встановлювати ціни, розподіляти прибуток, визначати обсяг і номенклатуру продукції. Ці вимоги адміністрації підприємств були "підтримані" трудовими колективами та їх профспілками, які розраховували на значне підвищення зарплати.

Проте надії на те, що політика "лібералізації", ліквідація централізованого планування призведуть до довгочасного збільшення реальних доходів, незабаром почали зникати. Коли стихійна спіраль спаду виробництва і зростання цін (стагфляція) зайшла набагато далі і реальні доходи скоротились, профспілки спробували виступити за відновлення централізованого управління. Проте вже було пізно, бо на хвилі лібералізації партійна політична гегемонія реформувалась у гегемонію промислового директорату з іншими інтересами і пріоритетами.

Нарешті, практика української лібералізації в зовнішньоекономічній сфері з погляду конкурентного ринку викликає потрійний ефект:

1) поступове подавлення неконкурентоздатних національних підприємств зарубіжними;

2) перетворення їх у філіали транснаціональних корпорацій, а національного ринку в арену олігополістичної конкуренції останніх;

3) розподіл національного ринку на три сфери:

- монополізованої експортної продукції;
- олігополізованої імпортової продукції;
- конкурентної місцевої.

Формування конкурентного середовища в Україні здійснювалося в умовах загального процесу роздержавлення економіки (шляхом приватизації й акціонування). Суть ринкових перетворень мала б зводитися до розширення інформаційних можливостей суспільства на основі збереження і поглиблення суспільного поділу праці, залучення індивідуального інтересу та конкуренції. Але зведення суті ринкової системи до приватної власності, ув'язування її з довгостроковим економічним стимулом і відповідальністю є не зовсім коректним. Адже гіпотетично припускається можливість розв'язання згаданих проблем у межах централізованої економіки через визначення напрямів інвестиційної діяльності, систему економічного стимулювання на мікро- і макрорівнях на основі регулювання цін, удосконалення системи оплати праці.

Проте основний зміст ринкової економіки полягає, насамперед, у механізмі конкурентного

поєднання різних факторів виробництва.

В. Ойкен наводить дві основні умови с - ти пального втягнення підприємства до загальноекономічного процесу:

1) саме підприємство повинно діяти за принципом граничних витрат, тобто виробляти ту кількість продукції і в такий спосіб, щоб ціна її додаткової одиниці дорівнювала вартості ресурсів, спожитих у процесі її виробництва;

2) ціни на всі товари і послуги, а також на ресурси, потрібні для їх виробництва і надання, правильно відображали їх обмеженість.

Приватизація на безоплатних і неконкурентних засадах не забезпечує дотримання обох вимог. Насамперед, це пов'язано з тим, що за таким підходом господарські суб'єкти, які здійснюють економічну діяльність за допомогою тих засобів виробництва, що були приватизовані за заниженими цінами, не можуть точно враховувати затрати основного капіталу. Оскільки проблема заміщення вкладень в основний капітал гостро не стоїть, то вони у своїй діяльності будуть орієнтуватись, в основному, на окупність оборотного капіталу. Внаслідок цього виникає неповне покриття спожитих основних виробничих ресурсів, що в перспективі може призводити до скорочення виробництва в галузі.

Водночас відносно висока прибутковість неадекватно орієнтує на розширення галузі, внаслідок чого на виробництво продукту йтиме більше ресурсів, ніж вимагатимуть загальні суспільні потреби. Це провокує подальше зростання диспропорцій в економічному розвитку і відповідні послаблення дії ринкових регуляторів, що провокуватиме розширення меж державного втручання в економіку.

З іншого боку, інколи заперечують, що у своїй діяльності підприємці на приватизованих виробничих ресурсах орієнтуватимуться не на фактичні витрати щодо їх приватизації, а на їх справжню (реальну, ринкову) ціну, зв'язуючи за цим прибутковість виробництва. Але ж як в умовах, коли дія ринкового механізму конкуренції має обмежений характер, визначатиметься ринкова ціна виробничих ресурсів?

Не викликає сумнівів, що в процесі реалізації індивідуального інтересу з'являється природне прагнення до концентрації економічної влади з метою максимізації прибутку, яке Ойкен називає "схильністю до створення монополії". Проте потрібно розрізняти монопольне становище, досягнене без порушення правил і принципів: "чесної конкуренції" (наприклад, "Майкрософт" на ринку програмного забезпечень: - на основі використання основних чинників ринку, а також монопольне становище, отримане шляхом обмеження доступу потенційних конкурентів на

ринку за рахунок ведення "недобросовісної конкуренції" або ж унаслідок державного протекціонізму.

Висновки. Високий рівень економічної концентрації та функціонування підприємств-монополістів є результатом колишньої економічної політики, яку великою мірою визначало прагнення концентрації виробництва, що доводило відносну доцільність в системі довгострокового планового господарства. Іншими словами, такий рівень економічної концентрації - це найгірша спадщина від радянської економіки. Проте політика неконкурентної приватизації (чи імітація "конкурентної приватизації") не тільки не розв'язує проблему, але й до певної міри ускладнює її.

Адже, з одного боку, чим нижча ціна приватизації, тим вищий прибуток у розрахунку на одиницю вкладеного капіталу, а монопольне становище додатково дозволяє одержувати надвисокі прибутки, при неповному задоволенні суспільних потреб за рахунок монопольних цін. З іншого боку, неконкурентна приватизація сприяє збереженню монопольного доступу окремих економічних угруповань до майна підприємств. Отже, перехід повного контролю над підприємствами до осіб, що забезпечують їх максимально ефективно використання, не відбуватиметься.

Крім цього, неконкурентна приватизація сприяє розвитку корупції й організованої злочинності, що руйнує моральні засади підприємницької діяльності.

Список літератури

1. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. - М.: Прогресс, 1995. - С.230-235.
2. Портер Майкл С. Стратегія конкуренції. - К.: Основи, 1997. - 390 с.
3. Хайек Ф. Конкуренция как процедура открытия / Хайек Ф. // Мировая экономика и международные отношения. - 1989.-№ 12 -С.6.
4. Чемберлен Э. Теория монополистической конкуренции. - М.: Экономика. 1996. - 350 с.

Аннотация

Игорь Губатюк

**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДИ
В УКРАИНЕ**

Рассматриваются особенности формирования и основные тенденции развития современного конкурентной среды в Украине. Определяются условия для эффективного функционирования реального конкурентного пространства.

Ключевые слова: *экономические интересы, конкуренция, конкурентная среда.*

Summary

Ihor Hubatyuk

THE ESPECIALLY OF FORMING COMPETITIVE ENVIRONMENT IN UKRAINE

In article are considered the main features of forming and perspectives of future development of competitive environment in Ukraine, determined conditions and reasons of absence of operating of real competitive mechanism.

Keywords: *economic interests, competition, competitive environment.*